

„Kívánsággondolkodás” a hómani gimnáziumi történelemtankönyvekben

*Albert B. Gábor**

Az alábbiakban a hómani történelemtankönyv-sorozatok jelenkortörténeti fejezeteinek szemléleti vonásait veszem górcső alá, azokat, amelyek a Horthy-korszak hatalmi elitjének valóságtól elrugaszkodott, ún. „kívánsággondolkodására”¹ utalnak. Az 1942-es kiadványok születéstörténetének bemutatását követően tartalmi elemzést végzek. Tanulmányom elsősorban a tankönyvtörténet-írás kutatási eredményeit kívánja gyarapítani, ugyanakkor elemzés tárgyává tettem néhány történelemtudományos szakmunkát is, amelyek a hatalmi elit külpolitikai közgondolkodására és a nagyhatalmak – különösen a Német Birodalom – Magyarországgal kapcsolatos elképzeléseinek felvázolására irányulnak.

Kulcsszavak: történelemtankönyvek, tankönyvi történetírás, hómani tankönyvsorozatok

A hómani tankönyvsorozat kiadói és szerzői

Az eddig tankönyvtörténeti szakmunkák – Unger Mátyás (1976) egykori elemzésére támaszkodva – a hómani időszak történelemtankönyv-termését az 1938-as új gimnáziumi tantervvel összefüggésben tárgyalják (Katona, 2009), valamint a klebelsbergi korszakkal hasonlítják össze (Albert, 2006; Katona, 2009).

Míg Klebelsberg Kuno idején a középiskolák számára öt tankönyvkiadó hat történelemtankönyv-sorozatot adott ki, Hóman Bálint idején a tankönyvkiadók száma lecsökkent, az egységes gimnáziumok történelemtankönyveinek kiadására a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kapott megbízást, a római katolikus középiskolák tankönyvellátását pedig továbbra is a Szent István Társulat biztosította. Alternatív sorozattal jelent meg a két protestáns tanáregyesület.

A szerzők többsége le- és kicserélődött. A tudós szerzők – akik Klebelsberg hathatós támogatását élvezve, korábban főként a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadványait jegyezték, – kiszorultak a tankönyvpiacról, vagy nem vállaltak tankönyvírást. Klebelsberg patronáltja, Domanovszky Sándor például a hómani tanterv szellemiségével nem tudott azonosulni (Unger, 1976), a tényleges iskolai tankönyvhasználati adatösszesítések pedig azt bizonyítják, hogy Domanovszky tankönyveit kevésbé keresték a középiskolák (Albert, 2015. pp. 23–24).

A tankönyvírásban a középiskolai tanárság erőteljes jelenléte érzékelhető. Az 1942-es kiadványokat többnyire gimnáziumi tanárok jegyezték. Ehhez a körhöz tartozott a két felvidéki születésű tankönyvszerző, a Toldy Gimnázium igazgatója, Marczinkó Ferenc, és az Állami Kölcsey Ferenc Reálgimnáziumban tanító vitéz Pálfi János is. Mindketten latin-történelem szakos középiskolai tanári diplomát szereztek. Katonaként részt vettek az első világháborúban. Marczinkót szibériai hadifogsága sem törte meg, Pálfi pedig a gorlicei áttörésben szerzett hadiérdemeiért, a szerb és olasz fronton teljesített szolgálataiért az elsők között lett a kormányzó által alapított vitézi rend tagja. Marczinkó áttételesen Horthy Miklóssal is kapcsolatba került: a kormányzó idősebbik fia, Horthy István, mint Toldy-s diák dedikált egy fényképet Marczinkó Ferencnek. Az 1930-as években mindketten aktív szerepet játszottak az Országos Közoktatási Tanács (továbbiakban OKT) munkálataiban.² A szerzőgár-

* Egyetemi docens, Kaposvári Egyetem, e-mail: albert.gabor@ke.hu

1. A Horthy-korszak hatalmi elitjére jellemző külpolitikai gondolkodás, mely a történeti realitásokat figyelmen kívül hagyta és a közvéleményt is nagymértékben befolyásolta. Pritz Pál több tanulmányában is használja ezt a fogalmat (Pritz, 2016).

A Szent István Társulat régi-új szerzőgárdával dolgozott, Balogh Albin és az időközben Szegedire magyarosított Szolomajer Tasziló bencés szerzetes tanárokkal. A régi nevek mellett a piarista szerzetesrendhez tartozó Balanyi György neve is feltűnt, aki az új gimnáziumi tankönyvsorozat szerkesztésére kapott megbízást. A szerzők kiválasztása a megváltozott oktatáspolitikával, a beszűkült tankönyvpiachoz való vállalati üzletpolitikával magyarázható. A korábbi sorozat megírásakor ugyanis a felekezeti szempont, konkrétan a bencés szerzetes szerzőkhöz való kötődés a Szent István Társulat üzletpolitikájában meghatározó szempont volt. A klebelsbergi időkben a Franklin Társulat és a Lampel Kiadó is szeretett volna a katolikus tankönyvpiacra megjelenni. A Franklin Társulat két piarista szerzőt is felkért tankönyvírásra, a szegedi kötődésű Tihanyi Bélát és a Sátoraljaújhelyen tanítóskodó Kontraszty Dezsőt. A piarista Balanyi György pedig rendtársának, Jászai Rezsőnek még a századelőn írt könyvét dolgozta át. Ez a kiadvány a Lampel Kiadó gondozásában jelent meg. A hómani időszakban a római katolikus tankönyvek kiadására viszont kizárólag a Szent István Társulat kapott megbízást.

A klebelsbergi időkben a protestáns egyházak nem jelentek meg önálló kiadvánnyal. Korábbi tankönyvhasználati vizsgálatok igazolják, hogy a református fenntartású fiú-középiskolák a Franklin Társulat Madai Pál és társszerzői által jegyzett munkáit választották. A hómani időszak alternatív tankönyveit a két protestáns tanárgyűlés adta ki, paritásos alapon a református Varga Zoltán és az evangélikus Jánossy István szerzők bevonásával. Utóbbi neve a klebelsbergi időkben az evangélikus fiú-középiskolák tankönyveinek bírálójaként tűnt fel.

Rapszodikus gondolatok az 1942-es történelemtankönyvek jelenkori fejezeteiben

A hómani sorozat utolsó, 1942-es kiadványainak – főként azok újkori fejezeteinek – tartalmi kibontása azért lényeges, mert a Horthy-korszak második világháborús külpolitikai közgondolkodása hűen tükröződött ezekben a tankönyvekben. A hómani tankönyvsorozat utolsó, jelenkori részeit feldolgozó munkáinak tananyag-talmát – elsősorban az 1938 és 1941 közötti területrevíziós részsikerek vagy a tengelyhatalmak melletti 1941. júniusi hadba lépés interpretálását (mely kisebb-nagyobb mértékben a kultúrpolitikát is megváltoztatta), – értelemszerűen az 1938-as tanterv nem szabályozhatta és az Országos Közoktatási Tanács tanterv-vitáin sem kerülhettek elő ezek a témák.

Nem véletlen, hogy az új tárgyként bevezetésre kerülő Honvédelmi ismeretek tankönyvsorozat – az 1942-es tantervi módosítással összefüggésben, kicsit történelemtankönyv-pótló vállalkozásként – Magyarország jelenkori történéseit is vizsgálta.

A hómani sorozat utolsó munkáiban alig beszélhetünk bármiféle irányváltásról, az újkori fejezetben a tengelybarát hatalmakhoz való csatlakozás tükröződött történelmi és geopolitikai alapokon történő megfontoltságából. A „Rapszodikus gondolatok” című töredékesen fennmaradt feljegyzést Hóman Bálint 1940. június végén nyújtotta át *Teleki Pál* miniszterelnöknek (1939. február 16. – 1941. április 3.). Ebben Hóman Magyarország geopolitikai helyzetét és belpolitikai viszonyait vizsgálta a válságos, háborús időszakban.³

Hóman szerint a világ teljes átalakuláson megy keresztül, új rendszerek, olyan hitszerű formációk jönnek létre, mint a bolsevizmus, a fasizmus és a nemzeti szocializmus, melyek imperiális célokat fogalmaznak meg. Hóman szerint a háború a régi és az új rendszerek, a diktatúrák és a demokráciák között zajlanak. Nincs kétsége a szerzőnek, hogy ebben a háborúban az új rend (amely csak átmeneti lesz) fog győzedelmeskedni a régi

3. A töredékesen fennmaradt szöveg az ún. Hóman naplóban több helyen is olvasható. Jelen sorok szerzője a BFL XXV-1-a Nb. 293/1944. 110. Hóman Bálint iratanyagai, naplójegyzetei iratanyagból dolgozta fel.

rend felett. Hóman szerint a kis nemzeteknek ehhez az új helyzethez kell alkalmazkodnia. Ebben a helyzetben Magyarország geopolitikai érdeke a német szövetség, Kelet és Nyugat versengésében pedig rámutatni a szláv veszedelem veszélyére. A fő kérdés szerinte az: miként lehet beilleszteni a Szent István-i állameszmét Adolf Hitler és Benito Mussolini faji gondolatára épülő birodalomeszméjébe.

„Keresztény lelkiség”, „hont védő elszántság” és „dunavölgyi történelmi küldetés”

Hóman gondolatait követve a szerzők a jelenkortörténeti részek tárgyalásakor – a klebelsbergi tankönyvek terjedelméhez viszonyítva sokkal bővebben, – a „keresztény lelkiség”, a „hont védő elszántság” és a „dunavölgyi történelmi küldetés” szemléleti fővonalához kapcsolva jelölték ki Magyarország világháborús szerepvállalását, Magyarország középhatalmi státusának hamis és illuzórikus, a kívánsággondolkodás körébe tartozó politikájának bemutatását.⁴

A jelenkori fejezetekben kiemelt témaként jelent meg az 1938-as eucharisztikus világkongresszus. Az egyházpolitikai és diplomáciai jelentőségű rendezvényt Hóman Bálint tárca nélküli miniszterként szervezte és bonyolította. Az eucharisztikus világkongresszus egyrészt Budapestre irányította a világ katolikusainak a figyelmét, másrészt az államalapító Szent István király halálának 900. évfordulójára való emlékezést is lehetővé tette. A diplomáciai vonatkozás, – és nem véletlen Balogh Albin tankönyvében az Eugenio Pacelli bíborosról szóló eseményfotó közlése (Balogh, 1942. p. 114), – a katolikus egyháznak a barna és a vörös veszedelemmel szembeni politikájára mutatott rá,⁵ amely a kisantant által elszigetelt, ugyanakkor egyre inkább a hitleri Németország bűvkörébe került Magyarország részéről a világ közvéleménye előtt igazolásként szolgált arra, hogy Magyarország igyekszik távol maradni a háborútól.

Az egyházpolitikai világesemény tankönyvi hangsúlyozása a trianoni béke igazságtalanságára is ráirányította a katolikus közösség figyelmét. „A nemzetközi nagy katolikus ünnepek a művelt világ középpontjába állították megcsónkított hazánkat, s rámutattak ezeréves keresztény műveltségünkre.” – olvashatjuk Szegedi Tasziló 1942-es tankönyvében (Szegedi, 1942. p. 81). „1938-ban, mikor a nemzet Szent István halálának kilencszázadik évfordulóját buzgó kegyelettel ünnepelte, fővárosunk volt a színhelye az eucharisztikus kongresszus világraszóló ünnepségének. Ez alkalommal a külföldi katolikusok ezrei, élükön Pacelli pápai legátussal, a mostani XII. Pius pápával, maguk győződhetnek meg nemzetünk igazáról.” – írta Balogh Albin (1942, p. 114).

A jelenkortörténeti részek tárgyalásakor a tankönyvszerzők gyakran hangsúlyozták azt is, hogy Magyarország a művelt világ (= keresztény Európa) védelme érdekében vesz részt a bolsevizmus elleni harcban. Ennek igazolására nézzük a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1942-es kiadványának vonatkozó részeit: „A német-olasz és francia-angol háborúval szemben Magyarország a szigorú semlegesség álláspontjára helyezkedett, de egyrészt a vakmerő szerb támadás, másrészt Kassa és más felségterületeink szovjet repülőik részéről történt bombázása miatt kénytelenek voltunk semlegességünket feladni és 1941. június 27-én belépni a háborúba, amely a művelt világ legádázabb ellensége, a szovjet ellen folyik, hogy szövetségeseinkkel együtt megszabadítsuk Európát legfélelmesebb rémétől. Nemzeti jövőnk alakulása elsősorban attól függ, hogy ez az egész Európa békéjéért folyó óriási küzdelem hogyan dől el.” (Marczinkó, Pálfi, Várady & Dékány, 1942. p. 106). A tankönyv-

4. Jelen írásunk eltekint a Horthy-legenda teljes kibontakozására, vagy az antiszemitizmus egyre erőteljesebb megnyilvánulására irányuló tankönyvírói interpretációk ismertetésétől. Korábbi szakmunkák részletesen foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel is (Unger, 1976; Albert, 2006, 2016.).

5. A pápa hivatalos megnyilvánulásait jelezte az 1937-ben Égető aggodalommal kezdetű német nyelvű enciklikája, majd az Isteni megváltó latin nyelvű enciklikája, melyekben a barna és a vörös veszedelemre hívta fel a figyelmet.

írói interpretáció „Hitler kottájából” játszott, aki 1941 nyarán igyekezett a Szovjetunió elleni hadjáratot a bolsevizmus elleni kereszties hadjáratként láttatni. De mintha megállt volna az idő, mintha a tankönyvírók nem vettek volna tudomást arról, hogy a tankönyv jelenkori részeinek megírásakor (már 1942 tavaszán, nyarán vagyunk!) Németország győzelmi esélyei az 1941. végi moszkvai csatával és az Egyesült Államok december 7-i hadba lépésével erősen lecsökkentek és a művelt világ harca ekkor már nem a Szovjetunió ellen, hanem a náci Németország ellen folyt.

A szerzők mindent megtettek azért, hogy az ellenfélről, kommunizmusról, a bolsevik veszedelemtől, a sztálini Szovjetunióról a lehető legnegatívabb képet rajzolják meg. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda tankönyvében a spanyol polgárháború kapcsán a bolsevisták aknamunkájáról és kegyetlenkedéseiről olvashatunk. „A bolsevisták aknamunkája Spanyolországot véres polgárháborúba döntötte (1936-38). Az ellenforradalom vezére Franco tábornok azonban a német és olasz önkéntesek segítségével csaknem két évig tartó elkeseredett harcban leverte a bolsevistákat és Spanyolországot ismét a civilizált országok közé vezette vissza. A vörösök szörnyű kegyetlenségekkel, apácák, papok és ártatlan polgárok tömeges lemészárlásával az ország legértékesebb kincseinek elpusztításával az egész világ felháborodását zúdították magukra.” (Marczinkó, Pálfi, Várady & Dékány, 1942, p. 106)

A Keleti háború című alfejezetben pedig a Szovjetunió alattomos háborús készülődését és Európa leigázására irányuló politikáját vizionálták a szerzők (Marczinkó, Pálfi, Várady és Dékány, 1942, p. 96). Szegedi Tasziló, a Szent István Társulat tankönyvszerzője szerint a Szovjetunió elleni német támadás nem volt más, mint annak a megakadályozása, hogy a Szovjetunió a keresztény Nyugat-Európa elleni irtóhadjáratot indítson (Szegedi, 1942. p. 79). Szó sincs tehát a pápai nyilatkozatok következetes tankönyvi megjelenítéséről, arról, hogy a bar-na és a vörös veszedelemmel szemben egyenlő távolságot tartsanak a szerzők.

„A magyar életet úgy kell beilleszteni – és kell beillesztenie a nemzetközi politikába – Európa új rendjébe, ahogy a legjobban megfelel magyar államiságunknak és dunavölgyi történelmi küldetésünknek. Nemzeti létében független és szilárd magyar állam a Duna völgyében: ez az érdeke nemcsak a magyarságnak, hanem a velünk együtt élő valamennyi népnek, de a szomszédos államoknak, sőt egész Európának is.” – olvashatjuk a Szent István Társulat 1942-es gimnáziumi tankönyvében (Szegedi, 1942. p. 90). A kívánsággondolkodásnak, hamis illúziók kergetésének eklatáns példáját adják a fenti sorok, a Szent-Istváni Magyarország visszaállításához való következetes ragaszkodás, annak tankönyvi sulykolása.

A tankönyvírók, – ahogyan az uralkodó hatalmi elit – nem vette figyelembe Magyarország megváltozott külpolitikai helyzetét, a birodalmi tudat továbbélése a tankönyvírói interpretációs módokban is folyamatosan tetten érhető.

Szegedi Tasziló 1942-es tankönyvében Csonka-Magyarország megnövekedésének kronológiáját vázolta fel. A szerző a valóságtól elrugaszkodva – a hatalmi elit birodalmi tudatának továbbélését követve – a területrevízió részeredményeit Magyarország önálló hatalmi politikája eredményeként vázolta fel. Az I. bécsi döntés kapcsán Szegedi érzelemdús kifejezéseket használt. Először a csehszlovák mű-állam feletti viharfelhők tornyosulásáról, majd az olasz-német döntőbíráskodásról értekezett, de a konklúzió egyértelműen az, hogy a Felvidék déli része önálló erőfeszítésként került vissza Magyarországhoz: „Magyarország visszavette a magyarlakta északnyugati földet.” (Szegedi, 1942. p. 82). Szegedi történelemtanárként és tankönyvíróként minden bizonnyal tisztában volt azzal, hogy a kisantant államok közül a legnagyobb ellenszenv az uralkodó elit részéről a csehszlovák állammal szemben nyilvánult meg. Hol műállamnak, hol mondvacsinált államnak nevezte ugyanis Magyarországot északi szomszédját. A szerző nem is járt ezzel messze a valóságtól, hiszen nemcsak Horthy érzett ellenszenvet Csehszlovákia iránt, de Mussolini is, aki szörnyszülött krokodilushoz, vagy Hitler is, aki szovjet repülő-

gép-anyakajához hasonlította a párizskörnyéki békékben létrehozott új államot. A soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia helyén a háborúban győztes nagyhatalmak ugyanis éppen egy olyan államot gründoltak, amely szintén soknemzetiségű volt, de ahol a csehek maguk is kisebbségben maradtak a többi nemzetiséggel szemben (vö.: Pritz, 2017. p. 79).

A területrevíziós sikerek önálló erőfeszítésként történő tankönyvírói interpretálásában nem a valóság reális, korhű bemutatása, hanem újfent a magyar hatalmi elit külpolitikai kívánsággondolkodása nyilvánult meg. Ugyanis a területrevíziós részsikerek mind a Német Birodalom hathatós segítségével történtek. És bár Kárpát-alja megszerzésével a magyar külpolitika célja nemcsak a történelmi Magyarország határainak északkeleti visszaállítását, hanem a Lengyelországgal közvetlen határ megvalósítását, ezáltal egy Berlinnel szembeni, új, Varsó-Budapest-Belgrád-Róma hatalmi tengely létrehozását is szolgálta volna, a valóságban Ruténföld megszerzéséhez Hitler támogatása is kellett.

A tankönyvírók viszont a területrevíziós részsikereket saját győzelemként interpretálták. Szegedi Tasziló a Teleki-kormány politikájának részletes ismertetésekor egy apróbetűs kiegészítő szövegben Horthyt idézve „önkínzó lelkiismeretességgel hazájáért dolgozó államférfiként” ábrázolta a magyar miniszterelnököt és már-már emberfeletti, történelmet alakító tényezőként mutatta be a két bécsi döntésben kifejtett erőfeszítését. „Mint a kultúrvilág egyik legnagyobb földrajztudósa harcolt a békeszerződés ellen már Trianonban, s az ő cáfolatot nem tűrő tudománya vívta ki az első belvederei döntés kedvező eredményeit; ugyanúgy az ő tettéréje szerezte vissza Kárpátalját, s a második belvederei döntésben már az ő küzdő jobbja ölelte vissza a magyar nemzetcsaládba a székelyeket.” (Szegedi, 1942. p. 85).

Edmund Veessenmayer, Magyarország későbbi nagyhatalmú német követének 1943. decemberi jelentését⁶ Magyarország politikai helyzetéről és javaslatait egy új kormány kinevezésére már sokan idézték, Pritz Pál forráskritikai alapossággal értelmezte is azt (Pritz, 2017). Ebben Veessenmayer a magyar területnövekedésről az alábbiakat írta: „Három ízben növekedett területe jelentős mértékben a birodalom révén, három ízben növekedett saját közreműködése és harca nélkül, és így hatalmi és területi gyarapodását saját alkalmatlanságával a Danaidák ajándékává változtatta.” A követnek abban igaza volt, hogy a Német Birodalom mindvégig döntő szerepet játszott Magyarország területrevíziós „sikereiben”. Egyet érthetünk Pritz Pál gondolataival: „Telitalálat a területi nyereségeknek a Danaidák ajándékához történt hasonlítása. „Csak” éppen ellenkező okból lett elátkozott ajándék. (...) Az 1938–1941 közötti területi változások kapcsán (szokásos, de) balga dolog felemlgetni, hogy mindezért mily nagy árat fizettünk a németeknek. Ez az ár – ha a területek megmaradhatnak – egyáltalán nem lett volna aránytalanul nagy. A nagyobb csapást a kilencszázezer halott és a nemzeti vagyon 40%-ának elpusztulása jelentette. És tetézte mindezt a szlovák főváros alatti három falu jelentős külterületekkel együtt történt elcsatolása.” (Pritz, 2017. p. 82).

A területrevíziós részsikerek kapcsán Magyarország megváltozott státusáról, hatalmi helyzetéről pedig az alábbi – szintén a kívánsággondolkodás, hamis illúziókergetés kategóriájába tartozó – sorok olvashatók: „Európa középállamainak sorába kerültünk, Délkelet-Európának pedig legerősebb hatalmává lettünk.” (Szegedi, 1942. p. 83).

Nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy az 1942-es tankönyv 1942 őszén került az iskolákba, a szerzők – és ezt néhány adat bizonyítja⁷ – kézírataikat legkorábban 1942 tavaszán, nyarán adhatták le a kiadónak. A ma-

6. A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Loránt, Juhász Gyula. Kossuth, Bp., 1968. 561. sz. irat és annak négy melléklete. pp. 743–755.

7. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1942-es kiadványa említést tett arról, hogy Anglia cserbenhagyta szövetségeseit, beszámolt a Párizs és Boulogne munkásvárosrészei ellen 1942 márciusában indított dicstelen légitámadásáról, valamint a Mada-

gyar uralkodó elit, így bizonyára a tankönyvszerzők is tudtak a II. bécsi döntéssel kapcsolatos nemzetközi diplomácia körülményeiről, a sztálini ajánlatról. Vjacseszlav Molotov szovjet külügyi népbiztos Kristóffy József moszkvai magyar követtel többször egyeztetett és – ezt Tofik Iszlámov orosz történész kutatásaiból tudjuk, – 1940. július 4-én közölte, hogy a Szovjetunió megalapozottnak tekinti a magyar területi követeléseket és azokat egy esetleges békekonferencián támogatja (Iszlámov, 1994. pp. 17– 50, p. 32; Zeidler & L. Balogh, 2002.). A szovjet ajánlat elfogadását – az egész korszakra meghatározó érzelmi és ideológiai terhek (a gyűlöletet tápláló xenofób megnyilatkozások, a pánszlávizmustól való történelmi félelem, az 1919-es tanácsköztársaság bolsevik jellegével szembeni utálat stb.) – mellett Teleki Pál akkori kormányfő óvatos területrevíziós politikája is akadályozta. Teleki a területrevíziót lehetőleg német és orosz segítség nélkül képzelte el (vö.: Zeidler & L. Balogh, 2002). A két háború közötti rezsimnek részben a hatalomféltésből eredő mély bolsevizmus- és szovjetellenessége – mely erősen befolyásolta a közgondolkodását is – a hazai hatalmi elitet megakadályozta abban, hogy Erdélyt szovjet segítséggel lehessen visszacsatolni. Ezt a bolsevizmus- és szovjetellenességet például vitéz Pálfi János megnyilatkozásában is érzékelhetjük.⁸

A hatalmi elithez hasonlóan bizonyára a tankönyvírók is tudtak Winston Churchill 1940. szeptember 5-i beszédéről, melyben a britek a német segítséggel megvalósuló magyar területmódosításokat nem fogadták el. A tankönyvírás, ahogyan a hazai hivatalos politika viszont – lévén, hogy a két háború között Magyarország helyzetét mindvégig átmenetinek ítélték meg, – a területrevízió ígézetében és az ezt részben támogató Német Birodalom bűvkörében élt. A Honvéd Vezérkar főnöke, Werth Henrik 1941. június 14-i, Horthy Miklóshoz írt memorandumában a Szovjetunió elleni hadbalépést ekképp indokolta: „jutalmaképpen biztosan visszakapjuk a történelmi Magyarország egész területét.” (...) Ellenkező esetben „nemcsak a Romániával szemben táplált további revíziós igényeinkről kell talán örök időkre lemondani, hanem az eddigi országgyarapodásunk is veszendőbe mehet.”⁹

A valóságban Magyarország dunavölgyi történelmi küldetése, a Szent István-i állameszme jegyében történő területrevíziós törekvések, a történelmi Magyarország visszaállításának gondolata szöges ellentétben állt Hitler délkelet-európai birodalompolitikai elképzeléseivel is. A német elképzelések minimumtörekvései is – ismét Romsicsot idézve – „a nyugat magyarországi területek elcsatolásával, a Bánságból, Bácskából és Baranyából álló önálló német tartomány létrehozásával /Prinz-Eugérn Gau/, a zsidó befolyás alatt állónak tartott magyar elit elmozdításával és a maradék állam felső vezetésének átvételével számoltak.” (Romsics, 2014, p. 6, lásd még Pritz, 1999)

Zárógondolatok

A hómáni sorozat utolsó példányainak jelenkortörténeti részeiben a keresztény lelkiség, a hont védő elszántság és a dunavölgyi történelmi küldetés együttesen jelent meg, melyek szervesen illeszkedtek a hazai hatalmi elit birodalmi tudatának továbbéléséhez és a valóságtól elrugaszkodó kívánsággondolkodásához. Ezeket a ki-

gaszkár elleni 1942. májusi vállalkozásáról (p. 96). Szegedi Tasziló 1942-es munkájában pedig a magyar kormányfők sorát Bár-dossy László kormányának ismertetésével (1942-vel) zárta (p.85).

8. Az OKT 1937. április 28-i jegyzőkönyve őrzi vitéz Pálfi Jánosnak, a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda tankönyvírójának az új tanterv tananyagbeosztással kapcsolatos észrevételeit: „Nem tartja kívánatosnak a magyar nemzeti történelemnek a világtörténelemmel való felcserélését a III. osztályban, mert így a tanuló a IV. osztályban kikerül a középiskolából anélkül, hogy a magyar történelmet ismerné. Az a veszély fenyegeti ezeket a gyermekeket, hogy szociáldemokraták vagy más szélsőséges politikai felfogású pártok adják meg azt a világnézetet, melyet a középiskola elmulasztott bennük kiformalni.” Pálfinak az orosz hadifogoly múltját és a tanügyi tanácsosi szerepéből adódóan a hatalmi rendszerhez való kötődését ismerve feltételezhetjük, hogy felszólalásában a szélsőséges politikai pártok közül a hazai kommunista pártra gondolhatott.
9. Erről és a nagyhatalmak Magyarországgal kapcsolatos elképzeléseiről részletesen Romsics, 2014, pp. 4– 13., p. 6.

adványokat nem ideológiai megfontoltság, nem a nemzetiszocialista elvekkel való azonosulás teszi *németbarát* tankönyvekké, sokkal inkább geopolitikai irányultságuk és a történelmi sorsközösség *hamis* tudata.

A keresztény lelkiségre épülő dunavölgyi történelmi küldetés, a Szent István-i Magyarország visszaállításának német támogatása ugyanis, – melyet a történelemtankönyvek nem a múlt valóságának korhű ábrázolásával, hanem propagandaszólammal helyettesítve tálaltak, – a valóságban nem létezett, az szembehelyezkedett a Német Birodalom délkelet-európai birodalmi elképzeléseivel. És szembehelyezkedett a brit érdekekkel is. Konkrétan, már 1940 júliusától, amikor a Hermann Göring vezette légierő, a Luftwaffe repülőgépei támadták a szigetországot, és Anglia élet-halál harcát vívta a hitleri Németországgal szemben, már akkor sem néztek el semmit Magyarországnak (vö.: Pritz, 2017, p. 81). A *keresztény lelkiségre* épülő, *hont védő elszántságon*, a *kereszténység védőbástyája* toposzon – mely nyílt bolszevizmus- és szovjetellenességben nyilvánult meg – pedig 1942-ben végleg túllépett az idő. A tankönyvírók egyszerűen elhallgatták azt, hogy Magyarország a világháborúban szemben állt nemcsak a sztálini Szovjetunióval, de az angolzász hatalmakkal is. Mintha csak a keleti háborúról vettek volna tudomást, a *civilizált-barbár* ellentétpárra építve gondolataikat a barbár Szovjetunió elleni háborúról írtak, a sztálini rendszert diabolizálták, védelmezve a nyugati civilizációt, miközben a civilizált világ éppen a hazánkkal szövetséges Német Birodalmat tekintette a barbárság elsőszámú megtestesítőjének. A területrevíziós részsikerek önálló erőfeszítésből történő visszaszerzésének tankönyvi súlykolása szintén a történelmi tudattorzítás eklatáns példajaként jelent meg a tankönyvekben.

A katolikus reneszánsz, a katolicizmus, a keresztény lelkiség erős tankönyvi jelenléte a Szent István Társulat tankönyveiben értelemszerűen erősebb tónust kapott, mint a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadványában. A katolikus kiadó tankönyveinek használata – még az állami fenntartású gimnáziumokban is – szintén szembe-tűnő volt az 1940-es években. Korábbi kutatások igazolták (amire jelen tanulmányban nem térünk ki), hogy az antiszemita felhangok a katolikus kiadó tankönyveiben sokkal erőteljesebben megjelentek, mint az állami tankönyvekben. Mindez azt igazolja, hogy ezek a munkák a külpolitikai gondolkodás németbarát irányát erősebben jelenítették meg. Ugyanakkor a katolikus tankönyvekben – és ezt Ujváry Gábornak a német–magyar tankönyvvitáról szóló írása is megerősíti, – a nemzetiszocializmussal való szembenállásra is találunk utalást (Ujváry, 2016, pp. 106–107).

Irodalom

1. Albert B., G. (2006). *Súlypontok és hangsúlyeltolódások*, Pépa: Pannon Egyetem.
2. Albert B., G. (2016): Horthy és a Novara – avagy a Horthy legenda a két világháború közötti fiú-középiskolai történelemtankönyvekben, In: Z. Karvalics, L. (szerk.). *Az első világháború információitörténetéhez.* (pp. 87–100). Budapest: Gondolat Kiadó.
3. Albert B., G. (2015): Tankönyvpiac, tankönyvhasználat, tankönyvrevízió: Mozzanatok a klebelsbergi korszak történelemtankönyv-történeti és iskolatörténeti kutatásaiból: habilitációs anyag 136 p. Kaposvári Egyetem.
4. Balogh, A. (1942): *Magyarország történelme a gimnáziumok és leánygimnáziumok III. osztálya számára.* Budapest: Szent István Társulat.
5. Buzinkay, G. (2005): *Iskola a lovagvárban. A budai Toldy Ferenc Gimnázium 150 éve.* Budapest: Toldy Ferenc Gimnázium.
6. Iszlámov, T. (1994): Erdély a szovjet külpolitikában a második világháború alatt. *Múltunk.* 39(1–2), 17–50.
7. Katona, A. (2009). Képek és arcképek a magyarországi történelemtanítás múltjából. V. A Horthy-korszak történelemtanítása (1920–1944). *Történelemtanítás. Történelem-szaktudományi portál.* Retrieved from http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2009/12/Kepek_es_arckepekV..pdf (2019. 11. 03.)
8. Marczinkó, F., Pálfi, J., Várady, E. & Dékány, I. (1942). *Magyarország története a szatmári békétől napjainkig.* Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
9. Szegedi, T. (1942). *Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. A gimnázium és leánygimnázium VIII. osztálya számára.* Budapest: Szent István Társulat.
10. Romsics, I. (2014): Teherántól Párizsig. Nagyhatalmi politika és Magyarország, 1943–1947. *Rubicon.* 25(11), 4–13.
11. Petrován, O. (1938): Vitéz Pálfi János Dr. In.: Resch, A. (Ed.): *A budapesti VI. kerületi magyar királyi állami Kölcsey Ferenc Gimnázium (IV-VIII. oszt. reál-gimnázium) értesítője az 1937–38. iskolai évről.* Az iskola fennállásának 40-ik évében (pp. 8–10). Budapest: Iskola igazgatósága.
12. Pritz, P. (1999): *Pax Germanica. Német elképzelések Európa jövőjéről a második világháborúban.* Budapest: Osiris Kiadó.
13. Pritz, P. (2017): Edmund Veessenmayer nevezetes jelentése, *Korunk,* 38(12), 75–86.
14. Pritz, P. (2016). Személyiség és történelem. In Pritz, P. (2016). *A relativizálás elfogadhatatlansága. Hazánk és a nagyvilág. Újabb tanulmányok.* (pp. 149–163) Budapest: Nemzetközi Magyarstudományi Társaság.
15. Ujváry, G. (2016). „A külföld még mindig alig tud rólunk” Magyar–német tankönyvvita a második világháború idején. *Századok.* 150(1), 85–115.
16. Unger, M. (1976). *A történelmi tudat alakulása középiskolai történelemtankönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig.* Budapest: Tankönyvkiadó.
17. Zeidler, M. és L. Balogh, B. (2002). Az „Erdély-kérdés” a magyar–szovjet külkapcsolatokban. 2000 *Irodalmi és Társadalmi havi lap,* 14(4), 41–67.

„Wishful thinking” in Hóman’s History textbooks of secondary grammar schools

The present study examines the conceptual features of the contemporary chapters of the Hóman history textbook series, those that refer to the so called 'wishful thinking' deviated from the reality of the power elite of the Horthy era. The study primarily aims to enrich the research results of textbook history writing, but at the same time it puts some historical works on the subject of analysis. These works are mainly aimed at the foreign policy public thinking of the power elite and at outlining the ideas of the great powers, especially the German Empire, about Hungary.

Keywords: history textbooks, textbook historiography, textbook series from Hóman